

Boşnak Şair Musa Kazım Çatiç'in Gözünden Türk Edebiyatı

Yılmaz Daşcıoğlu* - Ass. Nadira Jahić**

Boşnak Şair Musa Kazım Çatiç'in Gözünden Türk Edebiyatı (Pogled Musa Ćazim Ćatića na Tursku Knjževnost)

Çağdaş Bosna edebiyatı için yeni bir kuruluş aşaması olan 19. yüzyıl sonları aynı zamanda öncü şairlerin eser verdiği bir dönem olmuştur. Musa Kazım Çatiç bu öncü şairlerden birisi olarak hem doğu edebiyatları ile hem de batı edebiyatları ile yakından ilgilenmiştir. Bu yazıda Çatiç'in beslenme kaynaklarından birisi olan Türk edebiyatına ve bir kısmı ile bizzat tanıştığı Türk edebiyatçılarına bakışını kendi eserleri üzerinde belirlemeye ve değerlendirmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Bosna edebiyatı, Türk edebiyatı, Servet-i Fünun şairleri, Diwan edebiyatı

Turkish Literature from the Perspective of Musa Kazım Çatiç, the Bosnian Poet

Beginning of the XIX century, which presents period of Bosnia-Herzegovina modern literature founding, at the same time is the period of literary work of the best authors of this literature. One of them is Musa Cazim Catic, who, besides his interest in Eastern literatures, showed interest for Western literatures. In this article, we tried to establish and analyze attitude of Musa Cazim Catic towards Turkish literature, as one of his inspiration sources, as well as toward Turkish authors, some of whom he personally met.

Key Words: Bosnian literature, Turkish literature, Poets of "Servet-i Funun", Diwan literature

* Yard. Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.
ydascioglu@gmail.com

** Asistan, Bosna Hersek-Tuzla Üniversitesi, Felsefe Fakültesi.
dirijahic@hotmail.com

Roma İmparatorluğu döneminde Doğu ile Batı'nın ayırım noktasını oluşturan Bosna toprakları tarih boyunca birçok kültürün kaynaşma alanı olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in bölgeye gelmesiyle (1463) kitlesel olarak İslamiyet'i kabul eden Bosnalılar, Osmanlıların yönetiminde olan diğer Balkan uluslarından farklı olarak özgün bir topluluk yapısı oluştururlar. Osmanlı Devleti'nin asli unsurlarından biri olarak askeri ve mülkiyette her zaman yer almış olmalarının yanı sıra kültürel alanlarda da yaratıcı katkıda bulunan egemen bir aktör olarak görev almışlardır. Bu cümleden olmak üzere Bosnalılar arasından 22 kişinin Osmanlı Devleti'nde Osmanoğulları'nın dışındaki bir kişinin yükselebileceği en yüksek idari makam olan sadrazamlık makamına gelmiş olması hatırlanmaya değer bir olgudur.

Bosna-Hersek'in Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra bu bölgenin tarihi, aynı zamanda Osmanlı tarihinin de ayrılmaz bir parçası olmuştur. İslamiyeti kabul ettikten sonra Bosna müslümanları Kiril alfabesinin gelişmiş bir biçimi olan Bosnaçitsayı Arap alfabesiyle değiştirdi. Bu tarihten sonra Arap harfleriyle yazılıp basılan Boşnakça metinler ve Türkçe, Arapça ve Farsça yazı yazarların sayısı hızla çoğalmaya başlamıştır. Bu durum eğitim alanında da kendisini göstermektedir. Örneğin Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından işgal edildiği yıl (1878), bu eyalette 434 ilkokul, 43 medrese, 12 sanat okulu ve bir çok lise, askeri idadi, öğretmen okulu bulunmaktaydı. Çoğu İslam toplumu tarafından yönetilen bu okullarda öğrenim Türkçe ve Arapça olarak yapılırdı. Bu durum bölgenin diğer halklarından farklı bir dil ve edebiyatın oluşması için zemin oluşturur.

Bosna edebiyatının genellikle dört ayrı dönem içinde incelendiği görülüyor. Bu bir bakıma Bosna'nın siyasi tarihinin bir yansıması gibidir. Buna göre Osmanlı dönemi, Avusturya-Macaristan yönetimi dönemi, Yugoslavya Krallığı dönemi ve Tito liderliğinde kurulan Yugoslavya dönemi aynı zamanda Bosna edebiyatı tarihinin de dönüm noktalarını oluşturur.

Osmanlı dönemi Bosna edebiyatı da iki yönden incelenmektedir. İlki Adni'den (1420-1474) başlayarak Boşnakların Türkçe yazan son Divan şairi Hersekli Arif Hikmet Bey'e (1829-1903) kadar Türk dilinde yaratılan edebiyat, ikincisi ise ne zaman başladığı tartışmalı olmakla birlikte 17. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın sonları, daha doğrusu 1878 yılı arasında gelişen ve Alhamiyado (Alkamiyado) diye adlandırılan, Boşnak dilinde Arap harfleriyle yazılan edebiyattır. Bu dönem ile ilgili olarak gerek yabancı ve gerekse Bosnalı araştırmacıların çalışmaları bize gösteriyor ki Türkçe yazılan Boşnak edebiyatı hem nicelik, hem de nitelik bakımından Osmanlı Divan edebiyatının en önemli ortaklarından birisi kabul edilmelidir.²

² Bu konudaki önemli çalışmalardan bazıları şunlardır: Safet-beg Başağıć, *Bosanci i Hercegovci u Islamskoj književnosti* (İslam Edebiyatında Bosna ve Hersekliiler), Sarajevo 1912; Hazim Šabanović,

Bu konuda bir eser yayımlayan Fehim Nametak, kitabında 116 Türkçe yazan Bosna-Hersekli şairden bahsederken, başka bazı yazarlar bu sayının 300'ün üzerinde olduğunu ileri sürmektedirler.³ Bunlar arasında Boşnakların bilim ve edebiyat alanındaki en ünlü isimlerinden birisi olan Hasan Kafi Pruşçak (1544-1616), Derviş Paşa Beyazıdagiç (1560-1603), Nergisi (1592-1635), Mecazi (ö.1610), Ali Alaeddin Sabit (ö.1712) ve Encümen-i Şuara şairlerinden Hersekli Arif Hikmet ilk akla gelenlerdir.

Türkçe yazılan edebiyata paralel olarak gelişen Boşnak dilinde Arap harfleriyle yazılan Alhamiyado edebiyatı da bir çok başarılı temsilciye sahiptir. Bunların başında *Potur Şahidiye* (1631) isimli ilk Türkçe-Boşnakça manzum sözlüğün yazarı Mehmet Hevayi Üsküfi (1601-1651) gelmektedir. Alhamiyado edebiyatının ilk örneklerinden birisi olan ve yazar tarafından IV. Murat'a ithaf edilen bu sözlüğün önsözünde Üsküfi, kendisinin bir Boşnak olduğunu ve Boşnakçanın diğer dillerden çok ayrı bir dil olduğunu belirtir. Üsküfi'den başka, Hasan Kamiya (ö.1680), İlhamiya (ö.1821), Abdurrahman Sırrı (ö.1847), Firaki (1775-1827) bu edebiyatın önemli temsilcileri arasındadır. Tematik yönden Boşnakların doğu dillerinde yarattıkları edebiyat ile benzerlik taşıyan bu edebiyatı, halk edebiyatının bir türü olarak değerlendirmek ve Boşnakların kendi eski dil ve kültürlerini yaşatma yönünde verdikleri çabanın bir yansıması olarak görmek mümkündür.

Yazılı edebiyatla birlikte Osmanlı döneminde Boşnaklar arasında güçlü bir halk edebiyatı da gelişmiştir. Bu edebiyatta da Doğu halk edebiyatlarının etkisi görülmektedir. Özel olarak *sevdalinka* diye adlandırılan müzik türü ile Türk aşk türkülleri arasında yapılacak bir karşılaştırma bu açıdan ilgi çekici sonuçlar verebilir. Boşnak halk edebiyatının en ünlü ürünü, bir halk edebiyatından başka dillere en çok çevrilen eser olma ünvanını da taşıyan *Hasanaginica* (Hasan Ağanın Karısı) isimli baladdır. İlk olarak İtalyan gezgin Alberto Fortis tarafından (1774) Venedik'te yayımlanan, J.V. Goethe tarafından almancaya çevrilen (1778) bu eser Byron, Puşkin, Lermontov, Gerber, J. Grimm, Lamartine gibi bir çok ünlü yazarın dikkatini çekmiştir. Bunun dışında *Ömer ile Merima'nın Ölümü*, *Moriç Kardeşler*, *Hıfzı Bey Durmuş*, *Çerçerezli Ali* gibi destan ve hikayeler de çok değerli halk edebiyatı ürünleridir.⁴

Knjževnost Muslimanima BiH na orijentalnim jezicima, (Bosna-Hersek Müslümanlarının Doğu Dillerinde Edebiyatları) Sarajevo, 1973; Fehim Nametak, *Pregled književnog stvaranja Bosansko-Hercegovackih Muslimana na turskom jeziku* (Bosna Hersek Müslümanlarının Türkçe Edebiyat yaratıcılığına Bir Bakış), GHB, 1989.

³ *ABC Muslimana*, (Müslümanların ABC'si) priredio: Atif Purivatra, Muhamed Hadžijahić, Sarajevo 1990.

⁴ Fahri Kaya, *Çağdaş Boşnak Edebiyatı*, İstanbul 1997, s. 16-21

Bosna edebiyatı Avusturya-Macaristan yönetimi döneminde (1878-1918) yeni bir yöne girmiştir. 1878 Berlin Kongresi kararları uyarınca Osmanlıların, Avusturya-Macaristan yönetimine bırakmak zorunda kaldıkları Bosna-Hersek bu tarihten itibaren bölünmeleri, yeni oluşumları, kaynaşmaları ile ilgi çekici bir döneme adım atmıştır. Aynı zamanda Boşnakların uluslaşma bilincinin oluşması açısından da ilgi çekici olan kırk yıllık bu süreç de kimi araştırmacılar tarafından kendi içerisinde bazı zaman dilimlerine ayrılmaktadır. İlk devre (1878-1882) bir bakıma edebiyatın “ölü” dönemi olarak değerlendirilebilir. Yüzyıllardır süren Osmanlı yönetiminin çekilmesiyle oluşan siyasal sosyal şaşkınlık, bölge halkları arasında en çok Boşnakları etkilemiştir. Bununla birlikte ilgi çekici kimi yayın faaliyetlerinin varlığı da dikkati çekmektedir. Eylül 1878 tarihinde *Bosansko-Hercekovačkih novina* adıyla yayına başlayıp, 1881’den itibaren *Sarajevski list* adını alacak olan aktüel siyasi gazete kadrosunda Boşnak yazarlara da yer veriyor ve Bosna halk edebiyatı ürünlerini yayımlayarak Boşnaklık olgusunu öne çıkarıyordu. Ayrıca 1881 yılında bir Sırp yazar (Miloş Mandić) tarafından hazırlanan *Turcizmi u Bosni (Boşnakçadaki Türkçe Kelimeler)* isimli sözlüğün Saraybosna’da yayımlanması Boşnak kimliğinin kabul edilmesi bakımından ilgiye değer görülmektedir.⁵ Avusturya-Macaristan yönetimi döneminin ikinci periyodu (1883-1897) bu vurgunun giderek güçlendiği bir dönemdir. Mehmet Hulusi tarafından Saraybosna’da Türkçe olarak yayımlanan *Vatan* (1884-1897) isimli dergi ülke içinden ve dışından haberlerin yanı sıra özellikle “Müslümanların Bosna Hersek’ten göç etmesini önlemeye çalışmak” ve “Boşnakların eğitim ve öğretiminin geliştirilmesi” konularında yaptığı yayınlarla dikkati çekmiştir.

Bu dönemde şair ve yazarlar bir yandan halk edebiyatına ve halkın kullandığı dile eğilim gösterirken bir yandan da arap harflerinin yerine latin harflerini kullanmaya başlarlar. Mehmet Bey Kapetanoviç Ljubuşak *Risale-i Ahlak* (1883) isimli kitabını latin harfleriyle yayımlar. Daha sonra yayımladığı *Halkın Varlığı, Doğunun Varlığı* isimli kitapları Boşnakların doğu ve batı arasındaki durumunu vurgulayan ve çağdaş Boşnak edebiyatının yönünü belirleyen eserler olarak anılmaktadır.⁶ 1891 yılında çıkarmaya başladığı *Boşnak* isimli dergi de aynı görüşler doğrultusunda yayımlanmaya devam eder. 1900 yılında Saraybosna’da Edhem Mulabdiç tarafından ve Safet-beg Başagiç (1870-1934)’in öncülüğünde yayımlanmaya başlayan *Behar* dergisi etrafında toplanan gençler ise çağdaş

⁵ Muhsin Rizvić *Bosansko- Muslimanska Književnost u doba preporoda 1887-1918*, 2. b. Sarajevo 1990, s. 22

⁶ Fahri Kaya, *Age*, s. 23

Boşnak edebiyatının kuruculuğu görevini üstlenirler. Bu dergi bir yandan Bosna halk edebiyatı ürünlerini yayımlarken, bir yandan da başta Türkçe olmak üzere doğu ve batı edebiyatlarından çevirilerle yeni bir edebiyat oluşturma çabası içerisinde görünmektedir. Bununla birlikte belli dönemlerde Arap harfleriyle ve Türkçe nüshalar (mesela 1906-1907 senesini ihtiva eden 7. sene sayıları hem Sırpça-Hırvatça⁷ olarak latin harfleriyle, hem de Türkçe olarak arap harfleriyle ayrı ayrı nüshalar halinde) yayımlanmış olan dergi aynı zamanda Boşnakların Türkçeden başka bir dil ile edebiyat oluşturamayacakları iddiasını da yalanlamak ister gibiydi. Bu yüzden *Behar* dergisini Bosna edebiyatı için bir Rönesans kabul etmek mümkündür.

Üçüncü periyot (1897-1905) Hırvat yazarlar ile Boşnak yazarların yakınlaştığı bir zaman dilimidir. Bu dönemde yayımlanan Hırvat dergilerinin Boşnak yazarlara yer vermesinden daha ilgi çekici olan bu dergilerde yazan kimi Hırvat yazarların da Boşnak (müslüman) isimlerini takma ad olarak kullanmasıdır. Bu cümleden olmak üzere mesela Osman-beg Ştafiç imzası aslında Krsto Pavletić, Selim Juzbaşiç imzası Ferdo Juzbaşiç, İbni Mostari, Aziz Hersekli, Osman-Aziz imzaları ise İvan A. Miliçević isimli Hırvat yazarlara aittir. Öte yandan Safet-beg Başagiç, Edhem Mulabdiç, İbrahim-beg Repavaç, Riza-beg Kapetanoviç başta olmak üzere bir çok Boşnak yazar da Hırvat dergilerinde ürünlerini yayımlamışlardır. Ayrıca Hırvatistan'da çıkan *Mearif*, *Bayraktar* gibi dergilerle Bosna'da çıkan *Osvit* isimli derginin de Hırvatlar tarafından Boşnaklara yönelik yayınlar olduğu görülüyor. Ayrıca Boşnaklar tarafından çıkartılan *Boşnak* isimli dergi ve yazarlarının da Hırvatlara yakın olduğu yolunda eleştiriler aldığı da görülüyor. Bu yayın faaliyetlerinden katolik Avusturya-Macaristan yönetiminin kendilerine yakın buldukları Hırvatlar aracılığıyla Boşnaklar üzerinde kültürel bir proje yürütmek istedikleri, bütün bu dergiler üzerinde başta Antun Starçević olmak üzere ünlü Hırvat yazarlarının büyük etkisi bulunduğu görülmektedir. Boşnak yazarların ise iktidarın yanında yer alarak Boşnak ulusuna ait kültürel değerleri korumak ve geliştirmek istedikleri söylenebilir.

Bununla birlikte aynı dönemde Sırlara daha yakın duran Boşnak yazarların varlığı da göze çarpmaktadır. Avusturya-Macaristan işgali sonrasında İstanbul'a ve Belgrad'a göç eden, oralarda öğrenim görenlerin çoğunlukta olduğu bu grup yeni yönetime, Hırvatlara ve onlara yakın gördükleri Boşnaklara karşı cephe almış durumdaydılar. Özellikle *Gajret* (1907) dergisi etrafında toplanan Boşnak

⁷ Bosna Hersek'te kullanılan dilin adı 1993 yılına kadar bu şekilde anılmıştır. 1993 yılında, Bosna Hersek'te Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça olmak üzere üç ayrı ve eşit dilin kullanıldığı resmen kabul edilmiştir.

yazarlar bu grupta değerlendirilmektedir. Adeta *Behar* dergisinin bir devamı gibi olan bu derginin farkı, başlangıçta Sırp yanlısı bir tutum içerisinde olmasıdır. Ancak özellikle 1910'dan sonraki yayınında Boşnaklık olgusuna daha fazla vurgu yaparak, Boşnakların bir edebi dergisi haline gelmiştir. Ali-Fehmi Cabiç, Derviş-beg ve Yusuf-beg Ljubaviç, Mehmed Spahiç, S. Avdo Karabegoviç Hasanbegov, Osman A. Çikiç, Avdo Karabegoviç, Musa Kazım Çatiç bu yolda yürüyen yazarlardan bazılarıdır. Bu derginin ve bu dergide yazan ve Türkçeden çeviriler yapan Vroş Rujiçiç, Gojko Rujuciç, Todor Petroviç gibi Sırp yazarların bile Bosna'da yerleşmeye çalışan katolik egemenliğine karşı Türk kültürünü bir alternatif olarak gördükleri anlaşılıyor.

Ayrıca Hırvatlara da Sırlara da yakın durmayı tercih etmeyip özellikle Boşnak halk kültürü mirasını, dilini ve edebiyatını öne çıkarmaya çalışan İbrahim-bey Başagiç, Esad Uzuniç, Mehmed Hulusi, Mehmed-bey Ljubuşak, Husejin Karabegoviç gibi yazarların varlığına da işaret etmek gerekir.

Avusturya-Macaristan yönetimi döneminde oluşan edebiyatın son periyoduna (1905-1918) bu çok yönlülüğün ve artan yayın faaliyetinin eşliğinde, Boşnak uluslaşmasının da arttığı bir dönem diyebiliriz. Açıkçası Osmanlı'nın çekilmesiyle birlikte bölgedeki gücünü kaybetmeye başlayan Boşnakların kendi kültür ve kimliklerini korumak için Hırvatlar ile Sırlar arasındaki yüzyıllara dayanan çekişme ve mücadele bir avantaj sağlamıştır. Bu bakımdan modern Boşnak edebiyatı, Boşnak ulus bilinci gibi bölgenin güç dengesi birbirine yakın iki faktörünün çatışmasının arasında oluşmuştur. Bu dönemde çıkan *Vatan*, *Rehber*, *Behar*, *Gayret*, *Biser*, *Bosansko Vila*, *Boşnak* isimli dergiler bu geçiş döneminin bütün özelliklerini yansıtmaktadırlar. Bunlar arasında arap harfli Türkçe yayımlananlar olduğu gibi, kiril harflerini kullananlar, latin harfleriyle çıkanlar da bulunmaktaydı.

Bu dönem edebiyatındaki dikkat çekici eğilimin halk diline ve ulusal kökenlere dönmek amacıyla halkbilim malzemelerine yönelmek olduğunu belirtmiştik. Bu süreç içerisinde ilgi çekici bir gelişme de çelişkili gibi görünen Türkçe, Farsça ve Arapça dillerinin aydınlar arasında konuşulmasının yavaş yavaş azalmasına rağmen batı edebiyatına yönelik Türk edebiyatı ile ilişkileri birden bire koparmamış, tam tersine, bu yönde bir edebiyat oluşturma konusunda daha deneyimli olan Türk sanatçılar Bosna'da dikkati çekmeye devam etmişlerdir. Hatta Bosna edebiyatındaki yenileşmenin Türk edebiyatı üzerinden gerçekleşmiş olduğu kanaatini veren ürünlerin ortaya çıkmış olması dikkat çekicidir.

Bilindiği gibi Türk edebiyatında 19. yüzyılın ortalarından (belirgin olarak 1859-1860 yılından) itibaren başta İbrahim Şinasi (1826-1871), Ziya Paşa

(1825-1880), Namık Kemal (1840-1888) gibi şairlerin çabalarıyla Avrupa edebiyatları ve özel olarak Fransız edebiyatı modelinde yeni bir edebiyat oluşturulmaya başlanılmış idi. Bu yenileşme öncüsü Türk edebiyatçıların da ilk dikkat yönelttikleri kaynakların başında halk edebiyatı, halk kültürü verimleri gelmektedir. Genel olarak Tanzimat dönemi Türk edebiyatı, halk kültürü ürünlerine yönelişin dikkati çektiği bir dönem olarak değerlendirilir. Şinasi'nin *Durub-ı Emsâl-i Osmaniyye* (1863) adlı kitabında Türk atasözü ve deyimlerini toplaması, bunları şiirlerinde kullanması, Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa" (1868) başlıklı makalesinde Divan edebiyatını milli bir edebiyat olmamakla suçlayarak, modern Türk edebiyatının halk edebiyatına bağlanarak kurulabileceğini belirtmesi, Namık Kemal'in bazı şiirlerinde hece veznini denemesi, arkadaşları olan kimi çağdaş şairlere halk kültürü ürünlerini kullanmayı öğütlemesi bu genel tutumun sonuçları arasındadır. Yüzyılın sonlarına doğru *Servet-i Fünûn* (1896-1901) dergisi etrafında toplanan Türk edebiyatçıların yine Fransız edebiyatını izleyerek şiirde romantik, roman ve hikayede realist üslupta estetik değeri yükselmiş eserler ortaya koydukları görülüyor. Bu dönem yaklaşık olarak Bosna edebiyatında da değişme çabalarının başladığı bir dönemdir.

Avusturya-Macaristan yönetimi altında oluşmaya başlayan Modern Boşnak edebiyatının yönünü batıya çevirmiş olmakla birlikte Türk edebiyatı ile ilişkisini birden bire kesmiş olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Dönemin dergilerindeki görülen iki belirgin tutum bize aksi yönde düşünmeyi telkin ediyor. Bunlarda birincisi yukarıda değindiğimiz halk kültürü ürünlerine gösterilen yoğun ilgidir. Bu ilgi genel olarak romantik akımın ulusal edebiyatların doğuşunu hızlandıran anlayışıyla bağlantılı olmalıdır. İkincisi yine dönemin edebiyat dergilerinde görülen haber, çeviri ve inceleme yazılarından kolayca anlaşılan İstanbul'un, Boşnak aydınların bilim ve kültür merkezi olarak esin kaynağı olmaya daha bir süre devam etmiş olmasıdır. Yukarıda adlarını andığımız öncü aydınlar kuşağı Batı tarzı yeni Boşnak edebiyatını oluştururken bir yandan coğrafya ve dil yakınlığı dolayısıyla Hırvatistan'da ve Sırbistan'da yaratılan edebiyatın, bir yandan da yüzyıllardır ortak bir kültürü paylaştıkları Osmanlı yazarlarının eserlerini dikkate aldılar. Hatta kimi araştırmacılara göre bu ilk dönem Boşnak yazarların batı kültür ve edebiyatına yönelmede daha ileri gitmiş olmaları sebebiyle Hırvat ve Sırp yazarlardan beslenme ihtimali zayıftır.⁸ Böylece doğu edebiyatları çerçevesinde oluşan klasik Boşnak edebiyatında olduğu gibi batıya açılan çağdaş Boşnak edebiyatının geçiş döneminde de Türk edebiyatı hem bir aktarıcı kültür işlevi, hem de bir ölçüde kendisinin daha önce başladığı yenileşme uygulamaları sebebiyle bir model işlevi görmüştür. Yukarıda

⁸ Fahri Kaya, *Age*, s. 24-25

değindiğimiz edebiyat dergilerinde, Türk edebiyatına ilişkin haberlerin, çok sayıda şiir, hikaye ve roman çevirisinin ve inceleme yazılarının bulunması kadar, mesela Fransız edebiyatına ait kimi eserlerin (Molier'den Türkçeye Direktör Âli Bey tarafından *Ayyar Hamza* (1871) adıyla adapte edilen “Les Fourbies de Scapin” adlı oyunun, buradan Boşnakça'ya *Varalica Hamza*, (F.Spaho)⁹ adıyla tercüme edilmiş olması sadece bir örnektir) çevirisi ilgi çekicidir. Dönemin dergilerinde özellikle Servet-i Fünun şairleri için gösterilen yoğun dikkat ve bu topluluk için kullanılan “Doğu Parnas”¹⁰, “Türk Parnas”ı, “Osmanlı Parnas”ı¹¹ adlandırmalar ilgi çekicidir.

İki edebiyat arasındaki bu genel ilişkinin yanı sıra tek tek şairler bazında da araştırılmaya değer ilişkiler bulunduğu kanaatindeyiz. Yukarıda sözünü ettiğimiz sanatçıların yanında çağdaş Bosna edebiyatının kurucu, öncü şairlerinin başında Musa Kazım Çatiç gelmektedir. Gerek sanatçı kişiliği, gerek eserlerinin yol gösterici niteliği bakımından Bosna edebiyatında ihmal edilemeyecek bir yere sahip olan bu şairi Türk edebiyatı ve edebiyatçılarıyla ilişkisi, onlara bakışı açısından incelemek istiyoruz. Ancak buna geçmeden önce Musa Kazım hakkında bazı ön bilgiler vermek gerekir.

“Çağların Kavşağında Bir Şair”¹²

Musa Kazım Çatiç 1878'de Bosna Hersek'in kuzeyindeki Ocak kasabasında dünyaya gelmiş, ilk ve orta okulu orada bitirmiştir. Babasının ölümünden sonra ikinci kez evlenen annesi ve üvey babasıyla beraber Teşany şehrine taşınırlar. Çatiç orada bir süre berber çıraklığı yaptıktan sonra medreseye yazılır. Burada Arapça, Farsça ve Türkçe öğrenir. 1898'de İstanbul'a gider ve Mekteb-i Sultanî'ye kaydolar. Bir yıl kaldığı bu ilk İstanbul macerasında Osman Çikiç ile Avdo Karabegoviç'i tanır. Askerlik görevini yapmak için Bosna'ya döner. Tuzla ve Budapeşte'de üç yıl süren askerliğinin ardından ikinci defa İstanbul'a (1902) gider. Bu defa Mekteb-i Numune-i Terakki'ye dinleyici-öğrenci olarak katılır.¹³ Bu

⁹ *Behar*, c. I/1900-1901, S. 9, s. 131-134 ve devam eden sayılar.

¹⁰ M. Safvet, “Istočni Parnas”, *Behar*, c. I/1900-1901, S. 7, s. 110

¹¹ Musa Ćazim Ćatić, *Izabrana djela*, Sarajevo, 1988; s. 399-400

¹² Şairin biyografisi konusunda, Enes Duraković, “Pjesnik na razmeđu epoha”, Musa Ćazim Ćatić, *Izabrana djela*, Sarajevo, 1988; s. 7-27'den yararlanılmıştır.

¹³ Kazım Çatiç, “Moji dozivljaji u Carigradu”, *Bosnjak*, s. 28, s. 3, 1903. Şair bu yazısında İstanbul'a gidişinin Sırplar tarafından teşvik edilmediği, bu konuda Sırplarca desteklenmediği yolunda açıklamalarda bulunarak, yukarıda aktarmaya çalıştığımız Sırp-Hırvat kutuplaşmasını ve bu ayrışma sırasında Sırpların Boşnak gençleri eğitim amacıyla İstanbul'a göndererek dönüşlerinde kendileri lehine çalıştırmayı planladıklarını doğrulamaktadır.

gidişlerinde başta Tevfik Fikret olmak üzere dönemin ünlü Türk şairleriyle tanışır. Fakat mali yetersizlikten dolayı Bosna'ya geri dönmek zorunda kalır.

Önce Saraybosna'da Yüksek Şeriat Okulu'na kaydolar fakat yaşadığı bohem hayatı yüzünden buradan atılır ve Zagreb'e gider. Burada da Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırmasına rağmen asıl merakı olan şiirden başka bir şeyle ilgilenmez ve derslere katılmak yerine zamanını, devrin ünlü şairleri Tin Ujeviç ve Gustav Matoş ile geçirir. Öğrencilik yıllarından itibaren başta *Behar* olmak üzere çeşitli dergilerde yazılar yayımlar. 1907'de *Behar* dergisinin redaktörlüğünü üstlenir. İki yıl sonra, gençlik yıllarından tanıdığı bir arkadaşının yardımıyla Mostar'a gider ve o şehirde çıkan *Biser* dergisinin redaktörlüğüne getirilir. Bu dönem onun eser yazma bakımından en verimli dönemi olarak geçer. Şiir, deneme, eleştiri ve tercümelelerinin büyük bir kısmı bu dönemde yazılmıştır. Alkol bağımlılığı, sebatsız yaşama tarzı onun öğrenciliği gibi, hayatının genelini de etkilemiş ve bir işte tutunamamış, dolayısıyla hayatı fakirlik içinde geçmiştir.

Ölümünden bir sene evvel (1914) şiirlerini *Şiirler, 1900-1908* başlığı altında bir kitapta toplamıştır.

1915 yılında uzun süreden beri çektiği verem hastalığı sonucu 37 yaşındayken vefat etti.

Görüldüğü gibi Musa Kazım Çatiç'in kısacık hayatı bir yandan doğduğu Bosna-Hersek'te geçer; bir yandan da İstanbul'a ve Zagreb'e uzanır. Yaşam öyküsüne bakarak ruhunun da sembolik olarak farklı yerler ve çağların kavşağında bulunmanın gerilimini yaşadığını söyleyebiliriz. Bu yüzden o sadece "Bir yüzyılın sonuna ait mükemmel bir şair" değil, "aynı zamanda farklılıklarıyla geleceğin de şairiydi..."¹⁴

Bu yüzeysel biyografisinin ardında saklı olan kişisel trajediye karşın Çatiç, modern Boşnak şiirinin ilkelerini koymayı başarmıştır. Bosna'nın hem siyasi değişiminin, hem de edebi oluşumların kavşağında yaşayan ve eser veren şair, kendisinin özel ve trajik yaşam öyküsü kadar Bosna edebiyatının yeniden oluşumunda oynadığı rol bakımından da ilgi çekicidir. Onun eserleri, farklı farklı edebi ve sosyal akım ve süreçlerin toplandığı, genişlediği, yorumlandığı ve yeniden üretildiği bir zemin konumundadır. Musa Kazım Çatiç, Safet-beg Başağaç, Aleksa Şantiç, Antun Gustav Matoş gibi eski Yugoslavya'nın en ünlü şairleriyle aynı devirde yaşamış, şiirlerinde Hırvat ve Sırp edebiyatıyla özel irtibatlar kurmuş bir şairdir. O, bir yandan, sevdalinkanın doğal bir devamı olan çok zengin Boşnak

¹⁴ İrfan Horozović-*Na tragu Musina divana* - Zbornik radova o Musi Čazimu Čatiću, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1980, str. 45-46.

lirik şiir mirasına, Doğu şiirlerinin tadını ve ruhunu katarak onu modernleştirip sürdürüyor, öbür yandan da Safet-beg Başağaç'le başlayan Bosna-Hersek edebiyatının diğer milletlere ait olan edebiyat ve kültürlere açılımını devam ettiriyordu. Çatiç'in başarısı, bu, esas itibariyle birbirinden çok farklı iki dünya anlayışını ve bambaşka edebi mirasları şiirlerinde en ince bir şekilde bir araya getirmesinde yatar. Bu anlamda, Çatiç'e Bosna edebiyatındaki evrimsel değişimlerin öncüsü olarak bakabiliriz. Onun başlattığı bu yol sonradan Hamza Humo (1895-1970), Skender Kulenoviç (1910-1978), Mak Dizdar (1917-1971) gibi Bosna-Hersek'in modern, güçlü şairleri tarafından benimsenerek sürdürülecektir.

Musa Kazım Çatiç'in Türk edebiyatı ile ilişkisine ve bakışına gelince şairin bu konuda iki türlü faaliyet gösterdiğini görüyoruz. Çatiç, aşağıda ayrıntılı olarak değineceğimiz ve tam bir dökümünü vereceğimiz çevirilerin dışında eski ve yeni Türk şairleri hakkında yazılar da yazmış, onlar hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. Fuzuli¹⁵, Bağdatlı Ruhi¹⁶, Nef'i¹⁷ ve Şeyh Galib¹⁸ gibi büyük Divan şairleri ve Ziya Paşa¹⁹, Nigâr Hanım²⁰ yeni Türk edebiyatı şairleri hakkında müstakil incelemeler yazmış, Türk edebiyatındaki mistisizm ve Fars etkisini inceleyen ayrı bir yazı²¹ kaleme almış, aralarında *Haluk'un Defteri* (Tevfik Fikret)²², *Leyâl-i Girizân* (Hüseyn Sîret)²³, *Gizli Figanlar* (Süleyman Nazif)²⁴, *Temasil* (Faik Âli)²⁵ isimli kitapların da bulunduğu on bir Türkçe kitabın tanıtımını ya-

¹⁵ "Prvak Turskih pjesnika Fuzulija", *Behar*, VIII/1907-1908, S. 9, 141-144; *Narodne novine*, LXXV/1909, 174-175; *Smotra dakmatinska*, XXII/1908, S. 65, s. 1-2; *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, 15-24

¹⁶ "Ruhija Bagdadski", *Gajret*, V/1912, S. 9/10, s. 132-136; *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, 34-44

¹⁷ "Pjesnik Nef'ija", *Biser*, I/1913-1914, S.11, s. 167-169; *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, 99-106

¹⁸ "Osmanlijski pjesnik Galib Dede", *Biser*, I/1912-1913, S. 7, s. 124-128; S. 8, s. 155-159; S. 9, s. 173-176; *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, 55-87

¹⁹ "Dvije tri o Zija pasi", *Gajret*, V/1912, S. 11/12, s. 165-169; *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, 44-54

²⁰ "Turska pjesnikinja Nigjar (hanum binti Osman)", *Behar*, c. VIII/1907-1908, S. 7, s. 104-105; *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, s. 9-15

²¹ "Misticizam i utjecaj Perzinaca na tursko pjesnistvo", *Biser*, I/1912-1913, S. 5, s. 73-76 *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, 87-95

²² "Halukov dnevnik", *Gajret*, IV/1911, S. 13/14, s. 201-203; *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, 24-28

²³ "Odbjegle noci", *Biser*, I/1912-1913, S. 4, s. 68-70; *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, 28-33

²⁴ "Gizli Figanlar", (=Mukli jecati), *Behar*, c. VIII/1907/1908, S. 4, s. 64; (prikaz knjige: Süleyman Nesib, Güzlü Figanlar, Kairo 1906). Abdullah Cevdet tarafından Kahire'de 1906 yılında basılan Süleyman Nazif'in bu ilk şiir kitabı (Akyüz, s. 90), Çatiç tarafından Abdullah Cevdet'in kitabı imiş gibi gösterilmektedir

²⁵ "Kipovi", *Biser*, I/1912-1913, S. 8, s. 165-166; *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, 97-99

pan ayrıntılı denemeler yazmıştır²⁶. Ayrıca Namık Kemal'in *Rüya* kitabının Boşnakça çevirisine bir ön söz ve Mustafa Kamil Paşa²⁷ ve Ahmet Midhat Efendi²⁸'nin ölümleri üzerine birer yazı kaleme almıştır. Bunların dışında Türk kültürünün ürünü çeşitli fıkraları da Boşnakçaya aktarmıştır.²⁹

Bu yazılar genel olarak soğukkanlı, objektif inceleme üslubu taşımaz. Bir bakıma şairin beslenme kaynaklarını gösteren söz konusu yazılarında onun seçmeci bir tutum takındığı ve edebiyat tarihlerinde yer almış her şairden bahsetmek yerine, poetik açıdan kendisine yakın bulduğu isimleri ele aldığı görülüyor. Bu yüzden bu türdeki yazıları bir şairin, kendisini akraba hissettiği çeşitli şairler hakkındaki denemeleri niteliğindedir. Sözünu ettiği şairler hakkında sık sık benzetmelere başvurur, onları adeta hayalinde canlandırarak tasvir etmeye çalışır. Bu tasvirlerde anlatılan şair, aslında kendi şiirlerinin genel karakteristiğini veren bir insan tipi olarak ortaya çıkar.

Divan Şairleri

Musa Kazım, "Fuzuli-Türklerin Şairler Sultanı"³⁰ başlıklı yazısında Divan şiirinin en büyük temsilcisi kabul edilen Bağdatlı şair Fuzuli'yi lirik bir üslupla anlatır. Çatiç, Fuzuli'nin şahsında Osmanlı coğrafyası ile kültür kaynaklarını birleştirmek ister: "16. yüzyılda Osmanlı fetihleri altında Avrupa'nın kalbindeki yüksek dağlar tir tir titirken, Hint Okyanusu dalgaları köpüklenirken, Dicle ve Fırat nehirleri arasında Araplar'ın tertemiz zembem suyu ile, Farslar'ın mis kokulu gülsuyundan oluşan güçlü ve canlı bir kaynak ortaya çıkmıştır. Bu kay-

²⁶ Tanıtımını yaptığı diğer kitaplar şunlardır: "Menakib-i İslam", (Crtica o Islamu), *Behar*, VIII/1907-1908, S. 15, s. 240, (Ahmet Rasim, *Menakib-ı İslam*, İstanbul); "Osmanlijski rijecnik", *Behar*, VIII/1907-1908, S. 19, s. 304, (Mehmet Salih Bey, *Kamus-ı Osmani*); "Djecinske pjesme", *Biser*, I/1912-1913, S. 11, s. 254. (Ali Alevi, *Çocukların Neşideleri*); "İz tmine k svjetlu", *Biser*, I/1912-1913, S. 12, s. 277, (M. Şemsuddin Bey, *Zulmetten Nura*, İstanbul 1913); "Ukjüd" (Savjet), *Biser*, I/1913-1914, S. 13, s. 208. (Ahmed Besim Efendi, *Ukjüd*, İstanbul 1913); "Panislamizm", *Biser*, I/1913-1914, S. 19/21, s. 324. (Celal Nuri Bey, *İttihad-ı İslam*); "Kita ljubica", *Biser*, I/1913-1914, S. 7, s. 112 (Nezihe Yaşar (Bükülmez), *Bir Deste Menekşe*, İstanbul 1913).

²⁷ "Smrt Mustafe Kamil pase", *Behar*, VIII/1907-1908, S. 20, s. 22

²⁸ "İrtihali dari-naim", *Biser*, I/1912-1913, S. 9, s. 187

²⁹ "Anegdote iz zivota glasovitih ljudi", Sabrao (Derleyen) Şair (Musa Kazım Çatiç), *Behar*, VIII/1907-1908, s. 15, s. 232-233; S. 16, s. 252-254; *Sabrana Djela*, Tesanj 1968, II, 107-116. (Çatiç, dünya edebiyatlarından derlediği anekdotlar arasında "Ragıp Paşa ve Haşmet", "Timur ve Şair", "Nabi ve Konjular", "Siyavuş Paşa ile Vali", "Haşmet ve Geveze", İzzet Molla ile Bir Yalancı", Timurlenk ile Nasreddin", "Diplomatik Cevap", "Şairce Alay" başlıklı Türk fıkralarını da aktarmıştır.

³⁰ *Behar*, c. IX/1908.-1909.; S. 7, s. 104-106; *Izabrana Djela*, s. 266-275

nak, Türkler'in şairler sultanı, genç Fuzuli'nin ilham dolu ruhundaki temiz, el değmemiş şiir kaynağıdır." Hemen bütün Türk edebiyatı tarihçilerinin kabul ettiği Fuzuli'nin şiirlerindeki hüznü ise Divan şiirinin hüsn-i ta'lil sanatını kullanarak güzel bir sebebe bağlar: Ona göre "doğduğu yer, Kerbela, büyük şehit Hz. Hüseyin'in ölümü hakkındaki binlerce kanlı ve üzücü hikayeleriyle beraber, hayalperest yetenekli şairin canına, daha çocukluğunda, hüzn ve melankoli mührünü vurmuş olmalı"dır.

Çatiç'e göre Muhammed Fuzuli, kendisinden önce Nesimi, Yavuz Sultan Selim, Hızır Bey, Necati, Nizami, Hırvat Mahmut Paşa gibi başarılı şairler gelmesine rağmen, Türk şiirinin temellerini atan kişidir. Ayrıca "Şikayet-name" ve *Hadikatü's-Süeda* isimli eserleriyle şiir dışında nesir alanında da başarılı ürünler vermesi Fuzuli'nin büyüklüğünü göstermektedir. Musa Kazım, yazısındaki şu cümlelerde adeta Fuzuli'den bahsederek kendisini anlatmaktadır: "Fuzuli, yaşadığı devrin insanlarından hak ettiği saygıyı görmemesine rağmen, pes etmedi. İzlediği yola, ondan sonra gelecek Türk şairlerine örnek bırakarak, devam etti."

Musa Kazım, son olarak Fuzuli'nin şiirleri hakkında şu görüşlerini aktarır: "Söyleyiş ve dış şekilden daha çok yumuşak ve tatlı duygu ve düşünceler" taşıyan şiirleriyle Fuzuli "en narin Türk lirik şairidir."(...) dizelerinde "ince duygulu, sihirli resimleriyle, aşk ızdırabının sıcakık gözyaşları"ni görebilirsiniz.. Çatiç bir başka yazısında da Fuzuli'yi "en temiz Osmanlı şiirinin mutsuz bülbülü, yırtık cübbesiyle, başındaki buruşuk türbanıyla, mütevazı bir derviş" olarak tasvir eder.³¹

Şair, Divan edebiyatının en ünlü sosyal eleştiri şiirlerinden birisi olarak kabul edilen "Terhib-i Bend"iyle ünlü Bağdatlı Ruhi için de bir yazı yazar. "Şair Nef'i" başlıklı yazısında Divan şiirinin eleştiri türü hicviyenin üstadı olan ve başta *Siham-ı Kaza* kitabında topladığı hicviyeleri ve Sultan IV. Murat'a sunduğu "Kaside-i Rahşiye"siyle tanınan sert ve haşin yaradılışlı şair Nef'i için şunları söyler: "Nefî, dizelerine baktığımda, seferden yeni dönen, ciddi bakışlarıyla, gür sesiyle, güneşten yanık yüzüyle, yeniçeriağası gibi geliyor bana. Kara yüzünde merhamet ve duygusallıktan daha çok kızgınlık ve acımazsızlık yer almakta." Türk edebiyatının ünlü aşk ve eğlence şairi Nedim konusundaki düşüncesi ise net ve kısadır, herkesin bildiği gibi "bekrî ve par exelance"..

Musa Kazım'ın Osmanlı Divan şairleri arasında en çok sevdiği isim ise Şeyh Galib'tir. Bu düşüncesini şu sözlerle açıklar: "Niçin bilmem, ama şiirin başlangıcından ta Tevfik Fikret'e kadar, bütün Türk şairleri arasında, bana en sempatik ge-

³¹ Biser, c. I, s. 127

len şair Şeyh Galip'tir." Galib'i "tatlı ve asil mevlevi şeyh. Siyah gür sakallı, ince kaşlı, aşkla yanan gözleri, uzun kırpıklı, sim tenli, azıcık arkaya doğru eğik güzel başlı, yeşil fesli.." olarak tasvir eder ve adeta hayalinde canlandığı bu görüntünün etkisine girer "Onu şu anda görüyormuş gibiyim: mevlevi tekkesinin avlusunda, ona itaat eden dervişler arasında, siyah cübbesiyle yavaş yavaş dolaşiyor. Dervişler onu elleri göğüslerinde selamlıyor, o da belirsiz bir gülüşle cevap veriyor.."32

Aynı zamanda şiirlerinden Boşnakçaya çeviriler de yaptığı bu Divan şairleriy-le Musa Kazım arasında özel bir sempati bulunduğu, bu sempatinin zaman zaman bir empatiye, ruh birleşmesine dönüştüğü görülüyor. Bu durum, bizzat eserler üzerinde yapılacak bir metinlerarası inceleme için ip uçları da taşımaktadır.

Yeni Türk Edebiyatçıları

Daha önce belirttiğimiz gibi Çatiç 1898'de ve 1902'de iki defa İstanbul'a gitmiş, burada geçirdiği günlerde dönemin bir çok Türk şairiyle tanışmış, arkadaşlıklar kurmuştur. Çatiç, Ziya Paşa (1825-1880), Tevfik Fikret (1867-1915), Hüseyin Siret (1872-1959), Nigar Hanım (1856-1918) gibi yeni dönem şairleri için müstakil yazılar yazmıştır.

Şair "Ziya Paşa Hakkında İki-Üç Söz"³³ başlıklı yazısında Tanzimat sonrası Türk edebiyatındaki yenileşmenin ilk kuşağından olan Ziya Paşa'yı konu edinir ve bu vesileyle Türk edebiyatındaki yenileşme hakkındaki görüşlerini de ortaya koyar. Bu görüşler kısmen Türk edebiyatçıların da paylaştığı görüşlerdir. Çatiç, öncelikle "*Hüsn ü Aşk*'ın dâhi yazarından (Şeyh Galib) sonra, Türk edebiyatında bir duraklama ve gerileme başladığını" belirtir. Edebiyatı bu durumdan 19. yüzyılın ikinci yarısında şair Şinasi ve onun etrafına toplanan Ziya Paşa, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, daha sonra da Ekrem, Abdülhak Hamit gibi yeni nesil şairlerin kurtardığını belirtir. Bu yeni edebiyatçılar basit ve halkın anladığı dilin kullanılmasını istiyorlardı. Çatiç'e göre bu ismi sayılan öncü yazar ve şairlerin içinde en açık görüşlü Ziya Paşa idi.

O, Ziya Paşa'nın yazı hayatını iki döneme ayırır. Daha doğrusu bugün Türk edebiyatı tarihçileri için bilinen bir şey olmasına rağmen erken dönemde, Türk edebiyatını dışardan izleyen bir şair için şaşırtıcı sayılabilecek bir isabetle Ziya Paşa'da iki yönün bir arada bulunduğunu görmüştür. Gerçekten de Tanzimat sonrasındaki Türk düşünce ve edebiyat hayatındaki ikiliğin en belirgin temsilcisi Ziya Paşa'dır. "Eserlerini okuduğumuzda, karşımıza ilk önce Doğulu, geç-

³² *Biser*, c. I, s. 127.

³³ *Gayret*, c. V/1912; S. 7; s. 124-128

mişle irtibatı olan Ziya Paşa, ondan sonra da Avrupalı, *Endülüs Tarihi*'ni çeviren Ziya Paşa çıkıyor.”(...) “İlk ve son yazdıkları birbirinden çok farklı: Şiire başladığında umursamaz bohem iken, son dönemlerde, en iyi eseri “Terkib-i Bent”ten de görülebileceği gibi ahlaki amaç aramaya başlamıştır.”³⁴ Gerçi o bunu “iki farklı şair özelliğini biraraya getirmeyi başarmıştır Ziya Paşa” cümlesiyle olumlu olarak değerlendirir. Bununla birlikte, eserlerinin şekil bakımından değil de fikir bakımından bir yenilik taşıdığını belirtmekten geri kalmaz.

Öte yandan bize göre abartılı bir şekilde “Şinasi ve Namık Kemal'in yanında Osmanlı edebiyatın yeniden doğuşuna en çok Ziya Paşa'nın katkısı olmuştur.” görüşünü aktarır. Aynı şekilde Ziya Paşa'nın “Türkçe'yi en iyi kullanan Osmanlı şairleri arasında yer al”dığını, “şairlerinin güçlü bir söyleyişe, düzyazısının ise zengin ama basit, o devrin şairlerinde zor bulunan bir üsluba sahip” olduğunu belirtmesi kısmen abartı taşısı da haklılık payı bulunan görüşlerdir.

Musa Kazım'ın başta Tevfik Fikret olmak üzere döneminin Türk şairleriyle tanışmış, dostluklar kurmuş olduğunu daha önce belirtmiştik. Hatta bu dostluk bir çok eski Yugoslav Türkologunun Tevfik Fikret'in “Bir Ân-ı Huzur”³⁵ başlıklı şiirinde bulunan “Kardeşim Kazım'a” ithafının Çatiç'e yapıldığı şeklinde düşünmesine bile yol açmıştır. Çatiç, bu şiiri Boşnakçaya çevirirken ithafı da herhangi başka bir açıklamaya yer vermeksizin aktarmıştır. Ortaya çıkan kafa karışıklığında bunun da etkisi olduğunu düşünmek mümkündür. Bu ithaf büyük olasılıkla Fikret'in bir başka dostu ve II. Meşrutiyet'ten sonra, birlikte *Tanin* (1908) dergisini yayınladıkları Türk sözlükbilimcisi ve siyaset adamı Hüseyin Kazım Kadri'ye yapılmış olmalıdır. Bununla birlikte yaptığı çevirilerden, hakkında yazdığı yazılardan Musa Kazım'ın Tevfik Fikret'e olan ilgisi anlaşılmaktadır.

Çatiç, İstanbul'da *Haluk'un Defteri* kitabının yayınlanmasının ardından kaleme aldığı “Haluk'un Defteri”³⁶ başlıklı kitap tanıtma yazısında Fikret'e olan hayranlığını açıkça gösterir. Ona göre “Tevfik Fikret denildiğinde akla ilk olağanüstü asil bir adam gelmektedir. Bu adam çalışkan, ağırbaşlı, Türk kültürünü yeniden başlatan kişidir.” “Eskimiş, değerini kaybetmiş olan Türk şiirinde devrim yapıp yeni kuşak şairlere farklı değerler benimsetmiş”tir. “Tevfik Fikret

³⁴ Çatiç'e göre “Terkib-i Bend”in amacı halkı uyandırmak ve mutlakiyet sistemini eleştirmektir.”

³⁵ *Servet-i Fünûn*, c. VIII/1314-(1899), 411/ s. 412.

³⁶ *Gayret*, c. IV/1911, S. 13/14; s. 201-203. Söz konusu kitap bilindiği gibi Tevfik Fikret'in çok sevdiği oğlu Haluk'un Eylül 1909 tarihinde mühendislik tahsili yapmak üzere İskoçya'ya göndermesinin ardından yazdığı şiirleri içerir. Tamamı gençliğe yol gösterme amacı taşıyan şiirlerden oluşan ve Fikret'in ikinci şiir kitabı olan *Haluk'un Defteri* ilk defa olarak İstanbul'da 1911 yılında basılmıştır.

Osmanlı şiir dilini, formunu ve tekniğini yenilemekle kalmamış, bir o kadar da duygu ve düşüncenin yenileyicisi olmuştur. Fikret'in perisi Türk şiirine yeni öğeler, hayata ve dünyaya yeni bir bakış açısı getirmiştir.”

Haluk'un Defteri kitabındaki şiirlerin çoğu vatan sevgisi, çalışma, hayattaki zorluklarla savaşıma konuları üzerine öğüt niteliği taşır. Fikret buradaki şiirlerinde *Rübab-ı Şikeste*'deki gibi karamsar değil, aksine tüm insanlığı, özellikle gençleri, hürriyet, yeni hayat, çalışma, aydınlanma ve ilerlemenin yoluna davet ediyor. Musa Kazım, yazısının sonunda Tefik Fikret'in *Haluk'un Defteri* kitabı ile hiç bir Türk şairin ulaşamadığı başarıya ulaştığını belirtmektedir.

Şair, bir başka kitap tanıtma yazısını³⁷ da Hüseyin Siret'in *Leyâl-i Girizân*³⁸ isimli kitabının yayımlanması üzerine yazmıştır. Ona göre Siret'in bu lirik kitabı bir köprü gibidir. *Rübab-ı Şikeste*'nin yazarı Tefik Fikret ile “Leyâl-i Temaşa” şiirinin şairi (Cenab Şehabeddin, 1870-1935) arasındaki bir bağıdır. Siret'in şiirleri, şekil, teknik, sözcük kullanımı itibarıyla Tefik Fikret'in dizelerine benzer, aynı şekilde de ruhuyla, Şehabeddin'in şiirlerinin gözlerimizin önüne getirdiği uçsuz bucaksız kainatın küçücük parçasını sergiler.

Siret'in Fikret ile Cenab arasındaki yerini belirlerken gösterdiği başarıyı şairane bir sezgiyle şiirlerin niteliği konusunda da gösteren Musa Kazım, şair hakkında şunları söylemektedir: “Şiirlerini duyduğunuzda dizelere hayranlık değil de, yazara sevgi hissedeceksiniz. Allah'ın vergisiyle doğmamış olan şair, ancak hayatın getirdiği acı darbeleri altında, kalbindeki en güzel müziği açığa çıkarabilmiştir. Bu darbe sürgünlük hayatının³⁹ zorluk ve çekilmezliğidir. Her dize aciz gönlün atışları ve çaresiz şairin en içten hıçkırıklarıyla doludur.”

Türk edebiyat tarihçileri şairin bu siyasi sebeplerle gurbette kalışının yanı sıra bazı aile felaketleri yüzünden de şiirlerinde sürekli bir melankolik üslup kullandığını, hüznü konular terennüm ettiğini belirtmektedirler. Burada ilgi çekici olan bir nokta Musa Kazım'ın bu yazısında belirttiği, Siret'in bir şair mizacı ile doğmamış olduğu ve ancak yaşama koşulları yüzünden şiirlerinde belirli bir başarı ortaya koyduğu görüşünün on yıllar sonra Türk edebiyat bilimcileri tarafından da hemen hemen aynen paylaşılmasıdır.⁴⁰

³⁷ *Biser*, c. I/1912-1913, S. 4, s. 68-70.

³⁸ Hüseyin Siret, *Leyâl-i Girizân*, birinci baskı Paris 1904; ikinci baskı İstanbul 1909.

³⁹ Hastalıklı bir lirizmle dikkati çeken ve zamanında çok sevilen bir Servet-i Fünûn şairi olan Hüseyin Siret (Özsever), İstanbul'da doğmuş, politik bazı olaylar yüzünden önce Abdülhamid II döneminde (1901) ölüme mahkum edildiği için, ardından II. Meşrutiyet'ten sonra (1910) iki defa yurt dışına kaçmaya mecbur kalmıştır.

⁴⁰ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara 1979, s. 87; Şerif Aktaş, *Yenileşme Donemi Türk Şiiri ve Antolojisi 2*, Ankara 1996, s. 102 vd.

Musa Kazım, bir yazısında da 19. yüzyıl Türk kadın şairlerinden Nigâr Hanım'ı Bosnalı edebiyatseverlere tanıtmıştır. “Türk Şairelerden Nigâr Hanım” başlıklı bu yazısında⁴¹ öncelikle bir ulusun ilerlemesinin ölçüsünü kadınların eğitilmesinde gördüğünü belirten Çatiç, refah ve medeniyete yaklaşmak isteyen milletlerin buna dikkat etmeleri gerektiğini vurguladıktan sonra Osmanlı Devleti'nin Abdülhamid II döneminde açılan Batı tarzı eğitim kurumlarına işaret eder: Ona göre “Osmanlı Devleti bu prensibe uyarak bu son otuz yılda çok gelişmiştir. Kızlar için okullar açılmaya başlanmıştır.” Bu okullardan bazıları da bayan öğretmenler yetiştiren okullar idi. “Bu okullar Fatima Aliye, Nigâr, Mihrunnisa, Semiya, Aişe Sureyya, Aişe Siddika, Güzida, Leyla Feride gibi çok iyi şaireler yetiştirmiştir.” Çatiç'e göre bu dönemde yetişen kadın sanatçıların en dikkate değer olanı Nigâr Hanım'dır.⁴² Nigâr Hanım'ın ailesi hakkında kendi ağzından bazı bilgiler de aktaran Çatiç, şairliğini ise kardeşinin ölümüne bağlar: “Nigâr Hanım, yazmaya kardeşi öldüğünde başlamıştır. O kardeşini kaybetmiş, Osmanlı Devleti iyi bir şaire kazanmış.” Ayrıca hem Doğu edebiyatını hem de Batı edebiyatını yakından tanıyor olmasından, Fransız şairlerinden bir çok tercüme yapmasından övgüyle söz ederek Nigâr Hanım'ın şöhretinin Türkiye sınırlarını aştığını ve Avrupa'da da sevilip sayıldığını bildirir. Onun şiirlerinin “şekil bakımından da taklit edilemez” olduğunu ileri süren Musa Kazım'ın bu kadın şaire hakkındaki son yargısı ise şairane bir tespiti yansıtıyor: “Şiirleri kadın ruhunun inceliğini resimliyor. Bu resmin süsleri ise aşk özlemi ve ah çekişler...”

Musa Kazım Çatiç'in kendi yazdıklarına bakarak Türk edebiyatı ve Türk edebiyatçıları ile ilişkisini, onun gözünden Türk edebiyatçılarının özelliklerini göstermeye çalıştığımız bu yazımızda ortaya çıkan sonuçların başında şairin beslenme kaynakları hakkında kendi ağzından bilgi almış olmak geliyor. Yukarıdan beri görüldüğü gibi yıllar sonra önde gelen Türk edebiyat tarihçilerince de bilimsel olarak ve elbette Çatiç'in yazdıklarından habersizce belirtilecek kimi özellikler şairin kendi şiir bilgisi ve sezgisiyle aktüel edebiyat ortamında Bosnalı okura yansıtılmıştır. Buradaki görüşlerin isabet yüksekliği, Çatiç'in şair yeteneği ve sezgisi kadar kaynaklarına hakimiyetini de göstermektedir. Çatiç'in burada incelediğimiz görüşleri ayrıca şairin kendi şiirleriyle söz konusu Türk şairlerinin şiirleri arasında metinlerarası yöntemler uygulanarak yapılacak bir karşılaştırma için cesaret verici mesajlar içeriyor. Son olarak

⁴¹ Behar, c. VIII/1907-1908, S. 7, s. 104-108

⁴² Gerçekten de Nigâr Hanım, 19. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Osmanlı kadın şairlerinin arasında seçkin bir yere sahiptir. Hayal kırıklıkları ile dolu, mutluluktan uzak geçen hayatını, Türk şiirinin eski ve yeni dönem özelliklerini de taşıyan şiirlerine taşımıştır. Şiirlerini *Efsus 1* (1877), *Efsus II* (1891), *Nirân* (1896), *Aks-i Sedâ* (1900) ve *Safahat-ı Kalb* (1901) isimli kitaplarında toplamıştır. (Bkz. Akyüz, *Age*, s. 133; Nazan Bekiroğlu, *Şair Nigâr Hanım*, İstanbul 1998)

şunu vurgulamak istiyoruz, Musa Kazım Çatiç, hem klasik Türk edebiyatını, hem de yaşadığı dönemde oluşan Türk edebiyatını yakından izlemiş, bir şair olarak onlardan kendi eserlerini besleyecek verimler almıştır.

Kaynakça⁴³

- ABC Muslimana*, priredio: Atif Purivatra, Muhammed Hadžijahić, Sarajevo 1990.
- Aktaş, Şerif, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 2*, Ankara 1996, 624 s.
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara 1979, 266 s.
- Bekiroğlu, Nazan, *Şair Nigâr Hanım*, İstanbul 1998
- Başağić, Safet-beg, *Bosanci i Hercegovci u İslamskoj književnosti*, Sarajevo 1912
- Horozović, İrfan *Na tragu Musina divana- Zbornik radova o Musi Ćazimu Ćatiću, Izabrana Djela*, Urednik, Alija Isaković, Sarajevo 1988, 442 s.
- Kaya, Fahri *Çağdaş Boşnak Edebiyatı*, İstanbul 1997, 323 s
- Mutluay, Rauf, *XIX. Yuzyl Türk Edebiyatı (Tanzimat ve Servet-i Funun)*, İstanbul 1970, 252 s.
- Nametak, Fehim *Pregled književnog stvaranja Bosansko-Hercegovačkih Müslimana na turskom jeziku*
- Rajković, Ljubinka *Turski pesnici i pripovedači kod Srba i Hrvata*, Beograd 1968
- Rizvić, Muhsin, *Bosansko-Muslimanska Književnost u Doba Preporoda 1887-1918*, 2.bsk. Sarajevo 1990, 581 s.
- Sîret (Özsever), Hüseyin, *Leyâl-i Girizân*, birinci baskı Paris 1904; ikinci baskı İstanbul 1909
- Şabanović, Hazim, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973;
- Zbornik radova o Musi Ćazimu Ćatiću, *Sabrana Djela II*, Uredio, dr. Abdurrahman Nametak, Tešanj 1968, 313 s.

⁴³ Burada yalnızca doğrudan doğruya atf yapılan kaynaklar yer almaktadır.